

менту дає підстави стверджувати, що класичне та народне мистецтво має значний потенціал для формування національної свідомості і самосвідомості зростаючої особистості; воно гармонізує дитину, врівноважує емоційно-почуттєву сферу, забезпечує її самовизначення як складову самосвідомості. Розуміння особистістю краси, утіленої у творах мистецтва, детермінує потребу жити і творити за її законами, самовдосконалюватись упродовж усього життя, прагнути до ідеалу прекрасного. Гармонізуючий вплив мистецтва на людину полягає в тому, що, торкаючись емоцій і почуттів, воно задіює морально-духовну, інтелектуальну та творчу сфери особи-

стості. Воно позначається на свідомості і підсвідомості зростаючої особи, її установках і ціннісних орієнтаціях, переконаннях і мотивах поведінки; проникає до внутрішнього світу особистості і взаємодіє з глибинними підвалинами "Я" людини. Отже, мистецтво виступає могутнім засобом виховання моральної та естетичної культури, гуманістичного світогляду та національної свідомості й самосвідомості особистості.

Л І Т Е Р А Т У Р А

1. *Боришевський М. Й.* Національна свідомість у громадянському становленні особистості / М. Й. Боришевський. – К.,

2000. – 63 с.

2. *Назаренко Г. А.* Виховання в учнів етнічних і національних цінностей, поваги до інших народів в контексті ідей В. О. Сухомлинського та О. А. Захаренка / Г. А. Назаренко // Вісник Черкаського університету, 2010. – Спецвипуск. – С. 13–17.

3. *Назаренко Г. А.* Етнічна і національна свідомість у контексті міжетнічних відносин в умовах української державності / Г. А. Назаренко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: [зб. наук. пр.]. – Вип. 8. – К., 2005. – С. 52–57.

Стаття надійшла 31.10.2013 р.

УДК 378.147+811.111

Ігор РОМАНИШИН

ОБ'ЄКТИВНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розкриваються ефективні умови, які сприяють установленню суб'єкт-суб'єктних взаємин між викладачем і студентами в навчанні англійської мови. Розкрито поняття "взаємини між викладачем і студентами", "педагогічна взаємодія у навчанні іноземних мов"; загальні, професійні та індивідуальні якості викладача та характеристики "здорового" студентського колективу; роль ВНЗ у забезпеченні умов успішної педагогічної взаємодії; проаналізовано основні види, форми, методи і принципи оцінювання, названо чинники, які знижують рівень його об'єктивності та впливають на позитивні взаємини між учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: підготовка вчителя іноземної мови, види оцінювання: об'єктивне, суб'єктивне, формаційне, підсумкове; методи оцінювання, принципи оцінювання, ефективні умови педагогічної взаємодії.

II. Романишин. Объективное оценивание как условие эффективного педагогического взаимодействия в обучении английского языка. В статье раскрываются эффективные условия, которые способствуют установлению субъект-субъектного взаимодействия

между преподавателем и студентами в обучении английского языка. Автором раскрыты понятия "отношения между преподавателем и студентами", "педагогическое взаимодействие в обучении иностранных языков"; общие, профессиональные и индивидуальные качества преподавателя, характеристики "здорового" студенческого коллектива; роль ВУЗа в обеспечении условий успешного педагогического взаимодействия; проанализированы основные виды, формы, методы и принципы оценивания, названы факторы, снижающие уровень его объективности и влияющие на позитивные отношения между участниками образовательного процесса.

Ключевые слова: подготовка учителя иностранного языка, виды оценивания: объективное, субъективное, формационное, итоговое; методы оценивания, принципы оценивания, эффективные условия педагогического взаимодействия.

I. Romanyshyn. Objective Assessment as a Factor of Effective Pedagogical Interaction. The article reveals effective factors and conditions that promote the developing of the subject-subject relations between a university teacher and students in the process of teaching/studying English. The author defines the notions "teacher-students relationships" and "pedagogical interaction

in teaching/studying foreign languages", reveals the general, professional and individual qualities of a university teacher and the features of "healthy" student environment, and highlights the role of a higher educational institution in providing successful pedagogical interaction. In the article main types, forms, methods and principles of assessment are analyzed and named the factors which lower the level of its objectivity affecting the positive relationship between the participants of the educational process.

Keywords: FL teacher training, types of assessment: objective, subjective, formative, summative; methods of assessment, principles of assessment, effective factors of pedagogical interaction.

Meta: розкрити умови ефективної педагогічної взаємодії між викладачами і студентами при вивченні іноземних мов.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інтеграція української вищої школи у європейський і світовий освітній простір передбачає дотримання всіма його учасниками загальноприйнятих стандартів у підготовці фахівців. Зокрема, ВНЗ покликані формувати в майбутніх спеціалістів як фахові, так і ключові компетентності, здійснювати якісний контроль навчальних досягнень студентів. Цьому сприяють демократизація

та гуманізація навчального процесу, побудова останнього на суб'єкт-суб'єктних засадах. Його ефективність значною мірою залежить від культури педагогічної взаємодії викладача і студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ряді державних документів, які регламентують професійну підготовку вчителя (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закон України "Про вищу освіту"), зроблено акценти на якості професійної підготовки, саморозвитку та самоосвіти впродовж життя, загальній і професійно-педагогічній культурі педагога. Низка досліджень присвячена гуманізації освіти (І. Бех, С. Іванова, В. Максимова, А. Смацнер), готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності (О. Дубасенюк, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Шахов), психологічному аспекту спілкування та взаємодії (О. Бодальов, О. Петровський, Л. Столяренко), індивідуально-творчому розвитку педагога та його становленню як суб'єкта педагогічної діяльності (І. Богданов, О. Глузман, А. Маркова, К. Павелків, Т. Суценок, І. Цар), підготовці майбутніх учителів іноземної мови до суб'єктних взаємин з учнями в навчальній діяльності (О. Бігич, Л. Бродська, І. Мамчур, Е. Манжос, Г. Шролик, Н. Щерба), контролю навчальних досягнень учнів з іноземних мов (Л. Морська, С. Ніколаєва, О. Петрашук, О. Українська та ін.). Зазначені роботи є цінним внеском у вирішення актуальної проблеми, однак питання ролі оцінювання у гармонізації взаємин "викладач – студент", "учитель – учень", їх вплив на ефективність навчання іноземних мов не були предметом окремого вивчення.

Формулювання цілей статті. Об'єктом статті виступає навчальний процес у ВНЗ мовного профілю. Предмет статті – суб'єкт-суб'єктні взаємини між учасниками навчального процесу. Основними завданнями статті є: розкрити поняття "взаємини між викладачем і студентами", "педагогічна взаємодія у навчанні іноземних мов"; проаналізувати типи, методи та принципи оцінювання, умови об'єктивного оцінювання навчальних досягнень студентів факультету іноземних мов як необхідного чинника ефективної педагогічної взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація накреслених завдань передбачає, передусім, розгляд понять "взаємини між викладачем і студентами" та "педагогічна взаємодія у навчанні іноземних мов". Перше – трактується як "професійні академічні (навчальні) стосунки між учасниками навчального процесу" [11]. "Педагогічна взаємодія у навчанні іноземних мов" роз-

глядається нами як взаємопов'язана діяльність суб'єктів навчального процесу з вирішення комунікативних завдань, що включає цілеспрямований педагогічний вплив з боку викладача та зворотну реакцію з боку студентів, в результаті чого гармонізуються стосунки учасників взаємодії, збагачується їх інтелектуальна та емоційна сфери, зростає бажання самореалізуватися в навчальній діяльності [5, 5]. Причому педагогічний вплив дієвий тоді, коли викладачу властиві значущі психолого-педагогічні якості особистості – загальні, професійні та індивідуальні, коли в нього сформовані ключові компетентності – предметні, професійні, навчальні, життєві, що разом містять необхідні для роботи зі спеціальності знання, уміння і навички, здібності творчо мислити й діяти, активно співпрацювати із студентами, колегами і професійним міжособистісним середовищем, самостійно й відповідально приймати рішення [4, 7].

Основними чинниками ефективного навчання є ґрунтовні знання, практичний досвід і переконання викладача, які реалізуються в сферах організації та управління навчальним процесом, створенні емоційно-сприятливої атмосфери на занятті, забезпеченні чіткими інструкціями щодо виконання поставлених навчальних цілей. Не менш важливими бачаться націленість викладача на прогрес студентів, емоційне співпереживання їхніх успіхів і невдач, соціальне спілкування. Однак, як свідчать наш двадцятирічний викладацький досвід і зарубіжні дослідження, молоді викладачі/вчителі іноземної мов зосереджуються в основному на організації навчального процесу (планування заняття, забезпечення знаннями, контроль знань, умінь і навичок, дисципліна), у той час як емоційна підтримка студентів/учнів залишається поза увагою [7].

Водночас успішність педагогічної взаємодії залежить від того, наскільки "здоровим" є студентський колектив – той, у якому кожен індивід є успішним в емоційному, академічному та соціальному планах. Розглянемо основні характеристики "здорового" студентського колективу: 1) навчальна ефективність – здатність сприймати себе як компетентними та зорієнтованими на успіх учасниками навчального процесу; 2) автономна самовизначеність – здатність визначати цілі та працювати для їх досягнення; 3) самоконтроль поведінки – здатність адаптувати свою поведінку до ситуації без значного втручання з боку викладача; 4) взаємини між студентами – тривалі дружні стосунки між одногрупниками, яким характерна взаємодопомога, взаємоповага та емоційна підтримка; 5) взає-

мини з викладачем – партнерські, такі, що випливають з позитивного емоційного досвіду спілкування з ним [8].

Обґрунтуємо й інші умови ефективної педагогічної взаємодії викладача зі студентами. Передусім, важливу роль тут відіграє готовність викладача до такої взаємодії. Вона є необхідною передумовою цілеспрямованої й результативної діяльності педагога. Це складне інтегроване утворення, що поєднує особистісні (інтелектуальні, моральні, волевові) та професійні якості – фахові знання, уміння і навички, володіння методикою викладання предмета, прийомами встановлення міжособистісних контактів із студентами, комунікативні вміння, мотивація до педагогічної діяльності, творчий потенціал, здатність викликати стійкий інтерес з боку студента до навчальної діяльності, аналізувати педагогічні ситуації та власну діяльність і поведінку [2, 7]. Саме остання якість – педагогічна рефлексія, що охоплює систему взаємин "викладач – студент", спонукає першого до співвіднесення змісту, прийомів і методів як з реальними умовами, так і цілями професійно-педагогічної діяльності. Сформованість рефлексивної культури визначається стійкою професійно-педагогічною мотивацією, упевненістю у власних силах та адекватною самооцінкою, високим рівнем суб'єктивного контролю, виявом особистої відповідальності за себе та інших, прагненням до досягнень у різних видах діяльності; узагальненістю та системністю теоретичних знань, здатністю до постійного аналізу й оцінки професійно-педагогічної діяльності та самого себе як її суб'єкта; високим рівнем сформованості рефлексивних педагогічних умінь, креативністю та здатністю до саморозвитку [3, 6–7].

У навчанні іноземних мов необхідними умовами успішної педагогічної взаємодії "викладач – студенти" виступають також наступні: 1) формування професійної іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мов шляхом використання професійно значущого, у тому числі й автентичного матеріалу і тематики для набуття знань, навичок і вмінь іншомовного спілкування у змодельованих ситуаціях навчальної взаємодії вчителя з учнями, максимально наближених до реальних; 2) організація студенто-зорієнтованого навчання, якому властивий діалоговий, партнерський характер взаємин, де студент здатний брати на себе відповідальність за навчальні результати та критично оцінювати власну готовність до майбутньої комунікативної діяльності; 3) опанування студентами сучасних інформаційно-

комунікаційних технологій та інтерактивних методів і прийомів навчання, спрямованих на формування культури іншомовного спілкування; 4) реалізація набутих умінь спілкування у практичній діяльності вчителя іноземної мови під час проходження педагогічної практики; 5) усвідомлення необхідності вдосконалення власної культури спілкування впродовж життя.

Важливу роль у забезпеченні зазначених вище умов ефективної педагогічної взаємодії викладачів і студентів відіграє, на нашу думку, вищий навчальний заклад, зокрема, його політика та існуючі традиції щодо стосунків між суб'єктами навчального процесу. Якими вони повинні бути? Чого слід уникати у взаєминах викладача і студента? Відповідь на ці питання знаходимо в "Рекомендаціях щодо поведінки викладачів і студентів" Університету імені Джона Хопкінса (США). Перш за все, навчальний заклад покликаний створити середовище, сприятливе для навчальних і професійних досягнень студентів і викладачів. Умовами його існування виступають атмосфера взаємоповаги, колегіальності, чесності та довіри, за яку вони відповідальні. Проте особливі завдання лягають на плечі викладачів, оскільки вони оцінюють роботу студентів і закладають основи моделей професійної поведінки.

Розглянемо детально сфери відповідальності викладачів і студентів. Отже, педагоги зобов'язані: з повагою ставитися до всіх студентів, бути справедливими і чесними з ними; однаково ставитися до всіх студентів незалежно від їхнього віку, статі, раси, етнічного, національного походження, віри чи сексуальної орієнтації; забезпечувати студентів найновішим навчальним матеріалом у форматі, що найбільш ефективний для вивчення; приходити вчасно на заняття та інші форми навчання; не зволікати з перевіркою письмових робіт, давати конструктивний коментар щодо якості їх виконання, а за потреби надавати студентам можливість доопрацювання/покращення. У коло обов'язків студентів входить наступне: з повагою ставитися до всіх колег і викладачів; бути чесними з ними; однаково ставитися до всіх колег-студентів і викладачів незалежно від їх віку, статі, раси, етнічного, національного походження, віри чи сексуальної орієнтації; віддавати свій час та енергію навчанню для досягнення мети і цілей з кожної дисципліни; приходити вчасно на всі форми занять; висловлювати стурбованість/пропозиції щодо навчальної програми, дидактичних методів, поведінки викладачів чи навчального процесу у стриманій,

ввічливій формі, послуговуючись при цьому професійною мовою.

Усі суб'єкти навчального процесу повинні уникати поведінки, яка демонструє неповагу чи непрофесіоналізм у міжособистісних взаєминах, а саме: заборонений фізичний контакт (напр., удар, ляпас, копання, штовхання) чи загроза такого; сексуальне домагання (у т. ч. романтичні стосунки між викладачами і студентами, коли успішність останніх залежить безпосередньо від них), домагання, в основі яких вікові, гендерні, расові, етнічні, національні, релігійні, фізичні чи сексуальні відмінності; втрата особистої ввічливості – крик, особисті напади, образи, прояви гніву (такі як кидання предметів); будь-які прояви дискримінації, про які йшлося вище, пов'язані з викладанням та оцінюванням; прохання виконати особисті доручення, якщо вони не мають прямого стосунку теперішньої навчальної ситуації; оцінювання на основі факторів, що не відповідають результатам виконання, зусиллям, критеріям чи рівневі досягнень.

У випадку, коли студент/викладач потрапив у ситуацію невідповідної поведінки, найефективнішим шляхом її владнання може бути негайне реагування на неї, але без конфронтації. Часто густо особа може просто не знати, що своєю поведінкою образила когось; більше того, навіть коли зробила й усвідомлено, виправить свою поведінку, якщо про її вчинок сказано толерантно, наприклад, "Коли Ви сказали..., я почувалася..., тому прошу припинити це". Якщо ситуацію не вдалося налагодити чи неприйнятна поведінка повторилася після такої розмови, студенту/викладачу рекомендовано звернутися за допомогою до академнаставника чи завідувача кафедри, далі – заступника декана, потім – декана. Якщо питання не вдалося налагодити на рівні підрозділу, коли виник конфлікт, рекомендується звернутися до адміністрації ВНЗ. У випадку вчинку кримінального характеру остання повинна повідомити про нього орган правопорядку [9].

З викладеного вище можна зробити такі узагальнення: 1) чіткі правила, що регламентують суб'єкт-суб'єктні взаємини в навчальному закладі, є запорукою сприятливої атмосфери для ефективної педагогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу; 2) необ'єктивне оцінювання успішності студентів може спричинити девіантну поведінку стосовно викладачів. Остання теза знаходить підтвердження в результатах опитування студентської молоді, проведене в нашому ВНЗ: 56% респондентів висловились, що несправедливе оцінювання по-

гіршує їх ставлення до викладача; 43% вважають його демотивуючим фактором у навчанні; 48% стверджують, що суб'єктивне оцінювання не відображає реального рівня навчальних досягнень студентів; 62% віддають перевагу тестовим методам оцінювання, оскільки вважають їх об'єктивним інструментом вимірювання якості знань. Цілком очевидно, що і викладачі, і студенти мають бути обізнані з основними принципами оцінювання, його видами, формами, методами тощо для того, щоб максимально правильно здійснювати контроль рівня навчальних досягнень студентів (викладачі), уміти співвіднести власні досягнення з критеріями і шкалою оцінювання (студенти), що попередить виникнення ситуацій небажаної поведінки у взаєминах між ними.

Зупинимось на основних концептах оцінювання студентської успішності на прикладі навчання іноземної (англійської) мови. Що таке оцінювання? Оцінювання (assessment/evaluation) – широке поняття, що охоплює різні методи визначення рівня досягнень студентами запланованих результатів навчання. До них належить як тестування (testing), так і оцінювання виконання (performance assessment), зокрема, оцінювання усного/писемного мовлення. Під суб'єктивним оцінюванням (subjective assessment/testing) розуміємо визначення рівня навчальних досягнень студентів, при якому викладач вирішує, на скільки добре виконане завдання, керуючись відповідною шкалою оцінювання (напр., Excellent ("відмінно"), Very good ("дуже добре"), що містить твердження (descriptors), які описують лінію мовної/мовленнєвої поведінки студента відповідно до рівнів шкали досягнень (band of descriptors). Прикладами суб'єктивних завдань, які наші викладачі використовують з метою контролю, є твори та есе (compositions and essays), стилі викладки (summaries), анотації (reviews), інтерв'ю (oral interviews). Об'єктивне оцінювання (objective assessment/testing) – це тестові методи оцінювання (test methods/task formats), коли викладач порівнює відповіді студентів (answers/responses) за ключем відповідей (key), визначених автором завдань (item writer) як "правильні". Тобто, за об'єктивного оцінювання повністю відсутня суб'єктивна думка викладача щодо правильності виконання завдання [6]. Мабуть, саме тому, як показує наше дослідження, 80–90% тестових завдань, розроблених самими викладачами чи взятих з друкованих/електронних видань, передбачають вибір відповіді – запитання множинного вибору (multiple choice), запитання "правильно-неправильно" (true-false), встановлен-

ня відповідності (matching), заповнення пропусків (banked gap-filling); 5–10% становлять завдання на встановлення послідовності (ordering/sequencing), трансформацію (information transfer), надання короткої відповіді (short answer), словотвір (word formation); 1–5% – завдання на знаходження помилки (spot the error), завдання на заповнення пропусків (open gap-filling), клоуз (cloze), С-Тест (C-Test).

Очевидна, на перший погляд, перевага об'єктивних методів оцінювання над суб'єктивними не позбавляє, однак, можливості ситуації "несправедливого оцінювання", яка виникає тоді, коли: 1) завдання є "нереалістичними", тобто не моделюють комунікативну діяльність у реальному житті; 2) тест містить в основному дуже складні і складні завдання; 3) ключ (правильна відповідь) визначений викладачем/автором невірно (у т. ч. наявність непередбачуваної, але правильною відповіді) чи має місце технічна помилка, яку було непомічено/проігноровано; 4) недостатньо часу на виконання тесту; 5) мала кількість завдань, за результатами яких робиться висновок про рівень досягнень студентів; 6) незрозумілі інструкції до виконання завдань; 7) невідповідний рівень навичок, знання і навички не були предметом навчання; 8) включення расових або гендерних стереотипів у матеріал для оцінювання; 9) незнайомі формати тестових завдань; 10) результати оцінювання не повідомлені вчасно, незрозумілий механізм їх інтерпретації тощо. Усі ці недоліки суттєво знижують рівень надійності і валідності оцінювання.

Проте для того, щоб і суб'єктивні, і об'єктивні методи оцінювання були ефективними, викладачам слід дотримуватися наступних принципів: 1) треба мати чітку концепцію всіх запланованих навчальних результатів; 2) слід використовувати різні методи оцінювання; 3) необхідно брати до уваги навчальну відповідність методів оцінювання; 4) потрібна адекватна вибірка виконавських умінь студентів; 5) доцільно, щоб застосовані методи були справедливими; 6) треба конкретизувати критерії визначення успішного виконання; 7) потрібний зворотний зв'язок зі студентами (feedback), що наголошує на сильних та слабких сторонах виконання, над якими треба працювати; 8) оцінювання має підтримувати комплексна система виставлення балів і звітування [1, 27–48].

Не менш важливою умовою ефективного оцінювання є його доцільність на кожному етапі навчання. Так, на зак-

лючному етапі – це підсумкове оцінювання (summative assessment). Не слід зловживати контролем заради виставлення оцінок. Натомість оцінювання заради покращення успішності (formative assessment) повинно превалювати в навчальному процесі. Викладач повинен пам'ятати, що забагато оцінювання (особливо тестування) може призвести до того, що студенти вдаватимуться до поверхневого вивчення матеріалу та "розумних прийомів" складання тестів (test wiseness techniques); студенти не зможуть добре підготуватися до видів контролю з інших дисциплін; викладачу може забракнути часу для вчасної перевірки робіт та конструктивного коментування результатів, що позначається як на успішності, так і самих взаєминах між викладачем і студентами.

Висновки. Для того, щоб педагогічна взаємодія між викладачем і студентами була успішною, потрібно із самого початку створити довірливу атмосферу, що стає можливим за умови чіткої структури занять, постановки навчальних цілей і правил поведінки, доведення до студентів вимог до курсу, видів контролю і критеріїв оцінювання. Успішний викладач цікаво, із захопленням подає навчальний матеріал, використовує історії, які показують зв'язок матеріалу з реальним життям; пропонує до виконання різноманітні завдання, види роботи та моделі спілкування; дає студентам можливість самим обирати завдання для проектів, інших творчих завдань; завжди позитивно налаштований; цікавиться позааудиторним (громадським, соціальним) життям студентів, час від часу залучає їх до демонстрування своїх інтересів і захоплення на занятті; додатково пояснює незрозуміле, консультує, морально підтримує [10]. Дотримання усіх зазначених вище умов, як свідчать наш досвід та аналіз вітчизняної і зарубіжної психолого-педагогічної літератури, сприяє встановленню стійких взаємин між суб'єктами навчального процесу і, як результат, покращує успішність.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці системи інтерактивних видів діяльності, що ефективно впливають як на формування комунікативних іншомовних умінь студентів, так і на взаємини "викладач – студенти", "студенти – викладач".

ЛІТЕРАТУРА

1. Гронлунд Н. Е. Оцінювання студентської успішності: практ. посіб. / Н. Е. Гронлунд. – К. : Навчально-методичний центр "Консорціум із удосконалення ме-

неджмент-освіти в Україні", 2005. – 312 с.

2. Манжос Е. О. Підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Е. О. Манжос. – Вінниця, 2011. – 20 с.

3. Павелків К. М. Формування рефлексивної культури у процесі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / К. М. Павелків. – Одеса, 2011. – 20 с.

4. Цар І. О. Педагогічні технології формування індивідуального стилю професійної діяльності у майбутнього вчителя гуманітарного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / І. О. Цар. – Тернопіль, 2011. – 20 с.

5. Шролик Г. П. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до педагогічної взаємодії з учнями в навчальній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Г. П. Шролик. – Вінниця, 2011. – 20 с.

6. Alderson Charles J. Language test construction and evaluation / Ch. J. Alderson, C. Clapham, D. Wall. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 310 p.

7. Bridger Hamre. Teaching through Interactions: Testing a Developmental Framework of Teacher Effectiveness in over 4,000 Classrooms / H. Bridger // The Elementary School Journal. – 2013. – Volume 113. – Number 4. – Pp. 461–487.

8. Doll B. Resilient classrooms: Creating healthy environments for learning / B. Doll, S. Zucker, K. Brehm. – New York: The Guilford Press, 2004. – P. 7.

9. Guidelines for Conduct in Teacher/Learner Relationships [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hopkinsmedicine.org/som/students/policies/relationships.html>

10. Meador Derrick. Tips for Developing Positive Teacher Student Relationships / D. Meador [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://teaching.about.com/od/Information-For-Teachers/a/Tips-For-Developing-Positive-Teacher-Student-Relationships.htm?p=1>

11. Online Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com/teacher-student+relation>

Стаття надійшла 1.11.2013 р.